

DEVLETİN İNŞA ETTİĞİ KAPİTALİZM: GÜNEY KORE MODELİ

İmdat Demir — Filozof Kirpi

ÖZET

Güney Kore'nin kalkınma serüveni, savaşın yıktığı, sermaye ve altyapısı sınırlı, büyük ölçüde tarımsal bir toplumun birkaç kuşak içinde yüksek teknoloji üreten bir ekonomiye dönüşmesidir. Bu dönüşüm tek bir "mucize" unsuruyla açıklanamaz. Toprak reformu kırsal mülkiyet yapısını dönüştürmüş, kitlesel eğitim sanayinin ihtiyaç duyduğu insan sermayesini hazırlamış, Amerikan desteği ve Soğuk Savaş jeopolitiği başlangıç kaynaklarını sağlamış, kalkınmacı devlet ise bu imkânları planlama, yönlendirilmiş kredi ve ihracat disipliniyle üretken kapasiteye çevirmiştir. Tarım ve Saemaul Undong kırsal dönüşümü hızlandırırken milyonlarca insan köylerden sanayi kentlerine taşınmış; genç ve özellikle kadın emeği erken ihracat sektörlerinin görünmeyen taşıyıcısı olmuştur. Chaebol sistemi Samsung, Hyundai, LG ve SK gibi küresel şirketler yaratmış; çelik, gemi, otomotiv, elektronik ve yarı iletkenlerde teknolojik sıçrama gerçekleştirilmiştir. Eğitim, meslekî yetiştirme, mühendislik, Ar-Ge ve yabancı teknolojinin taklitten özgün üretime uzanan biçimde içselleştirilmesi modelin bilgi ayağını oluşturmuştur. Ancak kalkınmanın bedeli düşük ücretler, uzun çalışma saatleri, sendikal baskılar, otoriterlik, çevresel tahribat ve ekonomik gücün büyük holdinglerde yoğunlaşmasıdır. Demokratikleşme ve 1997 krizi modeli yeniden şekillendirmiştir. Bugün Güney Kore yarı iletkenler ve ileri teknolojiye küresel güç olmakla birlikte düşük doğurganlık, yaşlanma, yüksek konut maliyetleri, hanehalkı borcu, Seul merkezîleşmesi ve chaebol-KOBİ uçuşumu gibi sorunlarla karşı karşıyadır. Kore deneyiminin temel dersi, kalkınmanın devlet ya da piyasa tercihi değil; kurumların, eğitimin, üretimin, teknolojinin ve dünya pazarına açılmanın disiplinli biçimde birbirine bağlanması olduğudur. Bununla beraber model kopyalanabilir hazır bir reçete değildir; tarihî koşullar, devlet kapasitesi ve küresel düzen değişmiştir. Asıl alınması gereken, ayrıcalığı performansa bağlayan, teknolojiyi öğrenen, üretimi sürekli daha yüksek katma değere taşıyan ve kendi toplumsal maliyetlerini yeniden değerlendirebilen kurumsal akıldır bütünlüğüdür.

1

1. ENKAZDAN KALKINMA DEVLETİNE: GÜNEY KORE'NİN BAŞLANGIÇ ŞARTLARI

Güney Kore'nin kalkınma hikâyesi çoğu zaman bugünden geçmişe doğru okunur. Seul'ün gökdelenlerine, Samsung'un yarı iletken fabrikalarına, Hyundai'nin otomobillerine, dünyanın dört bir yanına ihraç edilen elektronik ürünlere bakılır ve geriye doğru düzgün, kesintisiz, neredeyse kaçınılmaz bir yükseliş çizgisi çizilir. Oysa 1950'lerin Güney Kore'sine gidildiğinde karşımıza "geleceğin teknoloji devi" değil; savaşın parçaladığı, sermaye birikimi son derece sınırlı, altyapısı ağır hasar görmüş, nüfusunun büyük kısmı kırsalda yaşayan, dış yardıma bağımlı ve siyasî olarak kırılgan bir ülke çıkar. Kore kalkınmasının ciddi biçimde anlaşılabilmesi için başlangıç noktasını romantikleştirmemek gerekir. Çünkü kalkınma mucizesi diye adlandırılan şey, boş bir arazide başlamamış; sömürge mirası, savaş, toprak reformu, Amerikan jeopolitiği, eğitim, devlet kapasitesi ve olağanüstü toplumsal fedakârlıkların iç içe geçtiği son derece sert bir tarihî zeminde doğmuştur.

1910'dan 1945'e kadar süren Japon sömürge yönetimi Kore toplumu üzerinde ağır bir siyasî, kültürel ve insanî tahakküm kurdu. Kore dili ve kimliği üzerinde baskılar uygulandı, ekonomik kaynaklar Japon imparatorluk çıkarlarına göre düzenlendi, tarımsal üretim ve sanayi Japonya'nın bölgesel savaş ekonomisinin ihtiyaçlarına bağlandı. Fakat kalkınma tarihinin rahatsız edici karmaşıklığı tam da burada başlar. Sömürgecilik, ahlâken savunulamayacak bir tahakküm rejimidir; buna rağmen Japon yönetimi döneminde demiryolları, limanlar, bazı sanayi tesisleri, elektrik üretimi ve modern bürokratik mekanizmalar da genişledi. Bu altyapıyı "Japonya Kore'yi kalkındırdı" şeklinde okumak tarihî bakımdan yanıltıcıdır. Yapılan yatırımlar Kore halkının refahını önceleyen bağımsız bir kalkınma programı değil, imparatorluğun askerî ve ekonomik ihtiyaçlarının parçasıydı. Yine de 1945 sonrasında Kore Cumhuriyeti sıfır kurumsal mirasla başlamadı. Modern bürokrasi, eğitim tecrübesi, ulaşım ağları ve sanayi bilgisi bakımından devralınan kimi unsurlar sonraki kalkınma kapasitesinin parçalarından biri hâline geldi. Buradaki mesele sömürgeciliğe kalkınmacı bir erdem atfetmek değil, tarihî mirasın çelişkili niteliğini soğukkanlı biçimde tespit etmektir.

1945'te Japonya'nın teslim olması Kore'ye beklenen bağımsızlığı getirdi, fakat bağımsızlık kısa sürede bölünmeyle gölgelendi. 38. paralelin kuzeyi Sovyetler Birliği'nin, güneyi Amerika Birleşik Devletleri'nin nüfuz alanına girdi. Bu bölünme ekonomik bakımdan da önem taşıyordu. Japon sömürge döneminde ağır sanayi, hidroelektrik üretimi ve bazı temel üretim tesislerinin önemli bölümü kuzeyde yoğunlaşmıştı; güney ise daha fazla tarımsal nüfusa ve görece sınırlı ağır sanayi kapasitesine sahipti. Böylece 1948'de kurulan Güney Kore Cumhuriyeti yalnızca yeni bir devlet inşa etmek zorunda değildi; parçalanmış bir ekonomik coğrafyanın güney yarısını işler bir millî ekonomiye dönüştürmek zorundaydı. Enerji, hammadde, üretim zincirleri ve pazar ilişkileri siyasal sınırla bir gecede kesilmişti. Kalkınmanın ilk problemi fabrika kurmaktan önce, parçalanmış ekonomik bedenin yaşayabilir hâle getirilmesiydi.

2

1950'de başlayan Kore Savaşı ise bu kırılgan yapının üzerine bir felâket gibi çöktü. 1953'e kadar süren savaşta şehirler, yollar, demiryolları, köprüler, enerji altyapısı ve üretim tesisleri büyük ölçüde tahrip edildi. Milyonlarca insan öldü, yaralandı veya yerinden edildi. Aileler parçalandı; Kuzey'den Güney'e ve Güney içinde büyük nüfus hareketleri meydana geldi. Savaşın sonunda Güney Kore'nin karşı karşıya bulunduğu problem yalnızca millî gelir düşüklüğü değildi. Toplumsal dokunun, üretim kapasitesinin ve devlet otoritesinin yeniden kurulması gerekiyordu. Bu nedenle sonraki hızlı büyümenin büyüklüğünü anlayabilmek için başlangıçtaki yıkımın derinliğini hesaba katmak şarttır. 1950'lerin Kore'sinde bir yarı iletken ekonomisinin doğacağını öngörmek, dönemin çıplak şartları içinde neredeyse hayalcilik sayılabilirdi.

Fakat savaşın oluşturduğu yıkım tek başına Kore'nin sonraki kalkınmasını açıklamaz. Hatta daha önemli soru şudur: Savaşla yıkılmış birçok toplum neden Güney Kore kadar hızlı ve kalıcı bir dönüşüm gerçekleştiremedi? Burada Amerikan desteği belirleyici değişkenlerden biridir. Güney Kore, Soğuk Savaş'ın ön cephe devletlerinden biri olarak ABD'nin güvenlik sistemi içine yerleştirildi. Askerî koruma, dış yardım, gıda desteği, teknik yardım ve finansman, 1950'ler boyunca ekonominin ayakta kalmasında büyük rol oynadı. Amerikan yardımları devlet bütçesinin, ithalatın ve temel tüketimin finansmanında kritik önem taşıdı. Bu destek olmadan Güney Kore'nin sermaye birikimi ve dış ödeme kapasitesi çok daha sınırlı kalabilirdi. Fakat "Amerika yardım etti, Kore kalkındı" şeklindeki açıklama da yetersizdir. Aynı dönemde büyük miktarda dış yardım alan birçok ülke benzer bir sanayi dönüşümü yaşayamadı. Dış kaynak, kalkınmanın hammaddesini sağlayabilir; fakat onu üretken kapasiteye dönüştürecek kurumları, bürokrasiyi, eğitim sistemini ve siyasî kararlılığı kendiliğinden yaratmaz.

Kore'nin en kritik başlangıç reformlarından biri toprak reformuydu. 1940'ların sonlarıyla 1950'lerin başında gerçekleştirilen reformlar büyük toprak mülkiyetini ciddi ölçüde sınırladı ve geniş bir küçük çiftçi tabakasının oluşmasına katkı sağladı. Bunun ekonomik sonuçları kadar siyasî ve sosyolojik sonuçları da önemlidir. Büyük toprak sahiplerinin geleneksel gücünün kırılması, kırsal toplumdaki sınıfsal hiyerarşiyi dönüştürdü. Toprağa erişen köylüler daha bağımsız üreticilere dönüştü; kırsal gelir dağılımındaki uçurum görece azaltıldı. Bu,

sanayileşme öncesinde belirli bir toplumsal eşitleme işlevi gördü. Latin Amerika'nın birçok ülkesinde görülen büyük toprak sahipliği yapısının aksine, Kore'de sanayileşme güçlü bir toprak aristokrasisiyle sürekli pazarlık yapmak zorunda kalmadı. Böylece devletin modernleşme politikalarının önünde duran geleneksel mülkiyet bloklarından biri önemli ölçüde zayıflatılmış oldu.

Toprak reformunun başka bir sonucu daha vardı: eğitim talebini genişletti. Küçük çiftçi aileleri çocuklarını eğitim yoluyla toplumsal hareketliliğe taşımaya yöneldi. Kore toplumunda eğitime verilen geleneksel kültürel önem, modern devletin kitlesel eğitim politikalarıyla birleşince son derece güçlü bir insan sermayesi tabanı oluşmaya başladı. 1950'lerde Güney Kore henüz ileri sanayi ülkesi değildi; fakat ilköğretimin yaygınlaştırılması ve okuryazarlığın artması gelecekteki sanayi işgücünü hazırlıyordu. Bu nokta çok önemlidir: Eğitim yatırımlarının ekonomik sonucu çoğu zaman on yıllar sonra görünür. Fabrika kurulmadan önce fabrikada çalışabilecek, talimat okuyabilecek, teknik beceri edinebilecek ve daha ileri eğitim görebilecek bir nüfus hazırlanıyordu. Sonraki dönemlerde mühendislik ve teknoloji alanındaki sıçrama, bu erken kitlesel eğitim tabanı olmadan düşünülemez.

Bununla beraber 1950'lerin Güney Kore'sini ideal bir kalkınmacı devlet olarak görmek de yanlıştır. Syngman Rhee yönetimi döneminde siyasal sistem otoriterdi; yolsuzluk, patronaj ilişkileri, zayıf idarî koordinasyon ve yardım ekonomisinin doğurduğu rantlar önemli sorunlardı. İş çevrelerinin bir bölümü üretken yatırım yapmaktan çok ithalat lisansları, döviz tahsisleri ve devlet bağlantıları üzerinden servet biriktiriyordu. Devlet vardı fakat henüz 1960'lardan sonra ortaya çıkacak disiplinli kalkınmacı devlet niteliğine tam anlamıyla sahip değildi. Dolayısıyla Güney Kore'nin başarısını yalnızca "güçlü devlet geleneği" ile açıklamak da kolaycılıktır. Devlet kapasitesi tarih boyunca hazır bekleyen bir cevher değildi; çatışmalar, reformlar, bürokratik yeniden yapılanma ve siyasal merkezîleşme yoluyla inşa edildi.

3

Kore kalkınmasının başlangıç şartlarında demografik yapı da dikkate alınmalıdır. Genç ve hızla büyüyen nüfus, ilk dönemde ciddi bir istihdam baskısı yarattı. Tarımda herkes için yeterli gelir üretmek giderek zorlaşıyordu. Kırsal nüfus fazlası, ilerleyen yıllarda sanayinin ihtiyaç duyacağı geniş ve görece düşük maliyetli emek rezervini oluşturdu. Bu durum sanayi politikasıyla birleştiğinde Kore'nin emek yoğun ihracat sektörlerinde rekabet gücü kazanmasına yardımcı oldu. Tekstil, konfeksiyon, ayakkabı ve basit elektronik montaj gibi sektörlerin büyümesinin arkasında yalnızca devlet teşviki değil, çalışmaya hazır büyük bir genç nüfus bulunuyordu. Fakat bu avantajın insanî bedeli vardı: düşük ücretler, uzun çalışma süreleri, sert fabrika disiplini ve özellikle genç kadın emeğinin yoğun biçimde kullanılması sonraki kalkınma evresinin karanlık yüzlerinden biri olacaktı.

Bu tarihî tablo, Güney Kore kalkınmasının tek bir "millî karakter", "çalışkanlık kültürü" veya "Konfüçyüsçü disiplin" açıklamasına indirgenmesini de geçersiz kılar. Kültür önemlidir, fakat aynı kültürel havzaya ait toplumların aynı ekonomik sonuçları üretmediği açıktır. Koreliler bir sabah daha çalışkan olmaya karar verdikleri için kalkınmadılar. Toprak mülkiyeti yeniden düzenlendi, kitlesel eğitim genişletildi, dış kaynak sağlandı, jeopolitik koruma oluşturuldu, devlet yeniden yapılandırıldı ve ilerleyen yıllarda özel sermaye belirli hedeflere doğru zorlandı. Kalkınma, kültürel bir karakter özelliğinden ziyade tarihî şartlar ile kurumsal kararların bileşimi idi.

Burada ilk büyük hükmümüzü verebiliriz. Güney Kore'nin kalkınmasının başlangıç sırrı yoksulluk değildi; yoksulluğu kalkınmaya çevirecek toplumsal ve kurumsal zeminin kademeli olarak kurulmasıydı. Savaşın yıkımı ülkeye otomatik olarak dinamizm kazandırmadı. Amerikan yardımı otomatik olarak sanayileşme üretmedi. Toprak reformu tek başına teknoloji devrimi yaratmadı. Eğitim tek başına Samsung'u doğurmadı. Fakat bütün bu unsurlar birbirine bağlandığında 1960'ların kalkınmacı devletinin kullanabileceği olağanüstü bir başlangıç zemini oluştu. Sonraki büyük sıçramayı anlamak için bu nedenle Park Chung-hee'nin

planlamasına geçmeden önce şunu görmek gerekir: Devletin sanayiye yön verebilmesi için önce müdahale edebileceği, eğitebileceği, harekete geçirebileceği ve dönüştürebileceği bir toplum ortaya çıkmıştı.

Kore deneyimi burada kalkınma tarihine sert bir ders bırakır. Fakirlik kendi başına erdem değildir; savaş da kalkınmanın öğretmeni değildir. Dış yardım ise doğru kurumlar olmaksızın yalnızca daha pahalı bir bağımlılık üretebilir. Güney Kore'nin başlangıç aşamasındaki başarısı, felâketi avantaja çevirmiş olmasında değil, felâket sonrasında mülkiyet yapısını, insan sermayesini ve devlet kapasitesini yeniden kurabilmiş olmasındadır. Kalkınmanın gerçek başlangıcı fabrika bacasının tütmesi değil, toplumun üretim düzeninin yeniden tasarlanmasıdır.

Filozof Kirpi: "Bir ülke yoksulluktan fabrikayla çıkmaz; önce yoksulluğu yeniden üreten düzeni parçalayacak aklı kurar."

2. DEVLET PİYASAYI BEKLEMEDİ: PARK CHUNG-HEE, PLANLAMA VE KALKINMACI DEVLET

Güney Kore'nin kalkınma serüveninde 1961 yılı yalnızca siyasî bir iktidar değişimini değil, ekonomik rejimin karakterinde meydana gelen köklü bir dönüşümü temsil eder. Park Chung-hee'nin askerî darbeyle iktidara gelişi, ülkenin demokratikleşme tarihinin karanlık sayfalarından biridir; fakat aynı dönem ekonomik kalkınma açısından son derece etkili bir devlet kapasitesinin kurulduğu yıllardır. Bu iki gerçek birbirini ortadan kaldırmaz. Güney Kore örneğini anlamanın güçlüğü de burada başlar: Bir tarafta siyasî baskı, sendikal sınırlamalar, muhalefetin denetlenmesi ve otoriter yönetim; diğer tarafta planlama, ihracat stratejisi, altyapı yatırımları, sanayi politikası ve bürokratik disiplin vardır. Kalkınmayı kutsamak için otoriterliği aklamak ne kadar yanlışsa, otoriterliği mahkûm etmek adına ekonomik kapasite inşasını görmezden gelmek de o kadar analitik bir körlüktür. Güney Kore'nin yükselişi, tam da bu ahlâkî ve siyasî gerilimin içinde şekillenmiştir.

Park yönetiminin en önemli farkı, ekonomik büyümeyi kendiliğinden piyasa süreçlerine bırakmamasıdır. Devlet, hangi sektörlerin destekleneceğine, hangi şirketlerin kredi alacağına, hangi yatırımların önceliklendirileceğine ve ülkenin hangi ürünlerle dış pazarlara açılacağına doğrudan müdahale etti. Bu müdahalecilik klasik sosyalist planlama değildi; üretim araçları bütünüyle kamulaştırılmadı, özel şirketler ortadan kaldırılmadı. Tersine, özel sermaye kalkınmanın temel araçlarından biri olarak korundu. Fakat sermayenin yönü devlet tarafından tayin edildi. Böylece Güney Kore'de serbest piyasa ile devlet planlamasının melez bir biçimi ortaya çıktı. Devlet şirketlere alan açtı, fakat onların istedikleri alanda sınırsız biçimde hareket etmelerine izin vermedi. Sermayeye ayrıcalık verildi; buna karşılık performans talep edildi.

Bu sistemin merkezinde Ekonomik Planlama Kurulu bulunuyordu. 1961'de kurulan bu yapı, bütçe, yatırım, dış yardım, kredi ve kalkınma planlarının koordinasyonunda olağanüstü güçlü bir konuma sahipti. Beş Yıllık Kalkınma Planları, ekonomiyi bir idealler kataloğuyla değil, ölçülebilir hedeflerle yönlendirmeye çalıştı. İlk planlarda enerji, ulaştırma, çimento, gübre, tekstil ve temel sanayi altyapısı öne çıkarken ilerleyen yıllarda ağır sanayi, kimya, çelik, gemi yapımı, makine ve otomotiv gibi daha karmaşık alanlara geçildi. Devlet böylece kalkınmayı bir "bekleme siyaseti" olmaktan çıkardı. Piyasanın hangi sektörleri zamanla oluşturacağını seyretmek yerine, gelecekte gerekli görülen sektörleri bugünden kurmaya çalıştı.

Bankacılık sistemi bu stratejinin en güçlü araçlarından biriydi. Kalkınmak isteyen ama özel sermaye birikimi zayıf olan bir ülkede, kredinin kime verileceği meselesi neredeyse sanayi politikasının kendisi hâline gelir. Güney Kore devleti bankalar üzerinde güçlü kontrol kurarak krediyi siyasî ve ekonomik bir yönlendirme aracına dönüştürdü. Düşük faizli krediler, döviz tahsisleri, ithalat lisansları ve vergi avantajları belirli sektörlerle ve şirketlerle yöneltildi. Böylece piyasanın sermaye dağılımı üzerinde sahip olduğu geleneksel üstünlük önemli ölçüde sınırlandı. Devlet, "hangi yatırım kârlıdır?" sorusundan önce "hangi yatırım ülkenin sanayi

kapasitesini artırır?" sorusunu sormaya başladı. Bu, Güney Kore modelinin neoliberal anlatılarla açıklanmasını güçleştiren en temel noktalardan biridir.

Ancak devletin şirketlere verdiği destek karşılıksız değildi. İhracat hedefleri kalkınma rejiminin disiplin mekanizması hâline geldi. Bir şirket ucuz kredi, vergi kolaylığı veya döviz tahsisı alıyorsa bunun karşılığında üretimini ve ihracatını artırması bekleniyordu. Devletin üst düzey yöneticileri ile iş insanları arasında düzenli toplantılar yapılıyor, ihracat performansı izleniyor, başarılı firmalar ödüllendiriliyor, başarısız olanların ayrıcalıkları sınırlandırılabilirdi. Bu nedenle Kore modelinin ayırt edici niteliği devlet müdahalesinden ibaret değildi; müdahalenin performans ölçümüne bağlanmasıydı. Birçok gelişmekte olan ülkede devlet desteği kalıcı rant üreten bir ayrıcalığa dönüşürken, Kore'de en azından kalkınmanın kritik dönemlerinde ayrıcalık ile performans arasında daha güçlü bir bağ kurulabildi.

İhracat stratejisi burada belirleyici hâle geldi. Güney Kore'nin iç pazarı büyük ölçekli sanayileşmeyi tek başına taşıyabilecek kadar geniş değildi. Ülke aynı zamanda enerji ve hammadde bakımından dışa bağımlıydı. Bu nedenle döviz kazanmak hayati bir zorunluluktu. İhracat yalnızca ekonomik büyüme aracı değil, ithal makine, teknoloji ve hammaddeyi finanse etmenin ön şartıydı. Tekstil ve konfeksiyon gibi emek yoğun sektörlerle başlayan dışa açılma, zamanla daha karmaşık sanayi ürünlerine yöneldi. Buradaki mantık basitti fakat acımasızdı: Güney Kore dünya pazarında rekabet edemezse sanayileşmesini finanse edecek döviz bulamayacaktı. Dolayısıyla ihracat, kalkınma politikasının ahlâkî sloganı değil, ekonomik hayatta kalma mekanizmasıydı.

Devlet yalnızca kredi dağıtmadı; fizikî altyapıyı da kurdu. Elektrik üretiminin artırılması, limanların geliştirilmesi, karayolu ağının genişletilmesi ve sanayi bölgelerinin oluşturulması, özel sektörün tek başına üstlenemeyeceği ölçekte yatırımlardı. Seul ile Busan'ı birbirine bağlayan Gyeongbu Otoyolu bu yaklaşımın sembollerinden biri hâline geldi. Otoyol yalnızca iki şehri birbirine bağlayan asfalt bir hat değildi; üretim merkezlerini limanlara, emek piyasalarını fabrikalara ve iç pazarı dış ticaret sistemine bağlayan bir ekonomik omurgaydı. Kalkınmacı devletin gücü tam burada görünüyordu: tek tek işletmelerin kârlılık hesabının ötesine geçerek bütün ekonomik sistemin çalışmasını sağlayacak altyapıyı kurabilmek.

Bürokrasinin niteliği de modelin başarısında kritik bir rol oynadı. Kore devleti ekonomik kararları yalnızca siyasî sadakat üzerinden değil, giderek daha fazla teknik bilgi ve performans üzerinden yürütmeye çalıştı. İyi eğitilmiş memurlar, ekonomistler, mühendisler ve teknokratlar kalkınma politikalarının hazırlanmasında etkili hâle geldi. Bu bürokrasi kusursuz değildi; patronaj, yolsuzluk ve siyasî baskı sistemin içinde varlığını sürdürdü. Fakat bürokrasinin belirli bölümleri uzun vadeli ekonomik hedefleri takip edebilecek kurumsal kapasite kazandı. Kalkınmanın en ihmal edilen şartlarından biri budur. Sermaye bulunabilir, kredi bulunabilir, fabrika kurulabilir; fakat bütün bu unsurları koordine edecek idarî kapasite yoksa ekonomik politika hızla dağılır.

Park rejimi, sanayiciyi devletin ortağı hâline getirirken onu bütünüyle bağımsız da bırakmadı. Sonradan chaebol olarak adlandırılacak büyük aile şirketlerinin yükselişi bu dönemde hızlandı. Hyundai, Samsung, LG ve başka gruplar devlet teşvikleri sayesinde büyürken devlet de bu şirketleri büyük sanayi projelerini gerçekleştirebilecek araçlar olarak kullandı. Bu ilişkinin üretken yanı, sermayenin kısa vadeli ticaret ve rant alanlarından sanayi yatırımlarına yönlendirilmesiydi. Sorunlu yanı ise ekonomik gücün az sayıda aile grubunda yoğunlaşmasıydı. Devlet geleceğin büyük şirketlerini yaratırken geleceğin oligopol yapısını da besliyordu. Kore modelinin başarısı ile sonraki yapısal problemleri burada aynı kökten beslenmeye başladı.

Bu dönemin dış kaynak boyutu da unutulmamalıdır. Japonya ile 1965'te ilişkilerin normalleştirilmesi sonucunda sağlanan hibeler, krediler ve ekonomik kaynaklar altyapı ile sanayi yatırımlarına katkıda bulundu. Vietnam Savaşı sırasında Güney Kore'nin ABD ile askerî ve ekonomik ilişkileri de önemli döviz ve sözleşme imkânları yarattı. Koreli firmalar dış projelerde tecrübe kazandı, devlet yeni finansman kaynaklarına ulaştı.

Burada yine jeopolitik ile kalkınma iç içe geçiyordu. Güney Kore, Soğuk Savaş'ın güvenlik mimarisini ekonomik fırsatlara çevirebilme konusunda dikkat çekici bir kabiliyet gösterdi. Fakat bu, modelin yalnızca dış destekle açıklanabileceği anlamına gelmez. Dış kaynak, içerde üretken yatırımlara yönlendirilebildiği ölçüde kalkınma yarattı.

Bununla birlikte bu ekonomik disiplinin toplumsal bedeli ağırdı. İşçi ücretleri uzun süre düşük tutuldu, sendikal örgütlenme sıkı biçimde denetlendi, grevler bastırıldı ve çalışma koşulları çoğu zaman son derece sertti. Devlet, ulusal kalkınmayı sınıfsal çatışmaların üzerinde duran ortak bir hedef gibi sundu; fakat kalkınmanın yükü toplumun bütün kesimlerine eşit dağılmadı. Sermaye devlet desteğiyle büyürken emek, düşük ücret ve uzun çalışma saatleriyle rekabet avantajının önemli bir bölümünü finanse etti. Bu nedenle "Kore mucizesi" kavramı, kimin açısından mucize olduğu sorulmadan kullanıldığında siyasî iktisadî görünmez kılar. Bir ülkenin ihracat rakamları yükselirken fabrikadaki insanın hayatı daha ağır hâle gelebilir.

Burada daha da dikkat edilmesi gereken husus, otoriterliğin kalkınmanın zorunlu şartı gibi sunulmasıdır. Park rejiminin disiplin üretme kapasitesi ile ekonomik koordinasyon arasında bir ilişki vardır; fakat buradan "demokrasi kalkınmaya engeldir" sonucu çıkarılamaz. Otoriter rejimler dünyada çok sayıdadır ve bunların büyük bölümü Güney Kore benzeri bir sanayi dönüşümü gerçekleştirememiştir. Diktatörlük tek başına fabrika kurmaz, mühendis yetiştirmez, ihracat kapasitesi oluşturmaz. Otoriterlik, Kore örneğinde belirli kararların hızlı uygulanmasını kolaylaştırmış olabilir; fakat modelin esas başarısı idarî kapasite, performans disiplini, ihracat baskısı ve üretken yatırımların birbirine bağlanmasında yatıyordu. Otoriterliği kalkınmanın nedeni saymak, Kore deneyimini yanlış okumaktır; çünkü aynı siyasal sertliğe sahip olup ekonomik olarak çöken çok sayıda rejim vardır.

Güney Kore'nin 1960'lardan itibaren yaptığı şey, sermayeyi piyasanın doğal akışına bırakmak değil, ona yön vermektir. Devlet, sermayeye "zengin olma hakkı" verdi; fakat bunun karşılığında "ülkenin üretim kapasitesini büyütme yükümlülüğü" talep etti. Bu karşılıklı bağımlılık zamanla büyük şirketler yaratacak, büyük şirketler ise devleti etkileyebilecek kadar güçlenecekti. Başlangıçta sermayeyi disipline eden devlet, ilerleyen yıllarda disipline ettiği sermayenin ağırlığıyla karşılaşacaktı. Kalkınma devletin içinde gelecekteki chaebol sorununun tohumu böyle atılmış oldu.

Bu nedenle Güney Kore modeli serbest piyasanın zaferi olarak anlatılamaz. Devletin ekonomiden çekildiği değil, ekonominin merkezine yerleştiği bir dönemden söz ediyoruz. Fakat bu da basit bir devletçilik değildir. Devlet fabrikaları bütünüyle kendisi işletmek yerine, özel sermayeyi belirli hedeflere yönlendirmiş; kredi, vergi, döviz, altyapı ve dış ticaret politikalarını bir kalkınma mimarisi içinde birleştirmiştir. Modelin asıl özgülüğü burada yatar: piyasa reddedilmemiş, fakat başıboş bırakılmamıştır.

Güney Kore'nin kalkınma devletin büyük dersi böylece ortaya çıkar. Kalkınma, devletin çok müdahale etmesiyle değil, **neyi, ne zaman, kimin için ve hangi performans şartıyla desteklediğini bilmesiyle** mümkündür. Kötü devlet müdahalesi rant dağıtır; nitelikli devlet müdahalesi üretim kapasitesi yaratır. Kore'nin başarısı devletin büyüklüğünde değil, belirli bir tarihî dönemde devletin sermayeyi üretime, üretimi ihracata, ihracatı teknoloji öğrenmesine bağlayabilmesindeydi. Fakat bu güçlü makinenin içinde emeğin bastırılması, siyasî özgürlüğün sınırlandırılması ve ekonomik gücün birkaç aile grubunda yoğunlaştırılması gibi ileride çok daha görünür olacak çatlaklar da büyüyordu.

Filozof Kirpi: "Piyasanın görünmez eli kalkınmayı kurmaz; bazen onu üretime doğru itecek görünür bir akıl gerekir. Fakat o el yumruğa dönüştüğünde kalkınmanın hesabını toplum öder."

3. TARLADAN FABRİKAYA: TARIM, KIRSAL DÖNÜŞÜM, KENTLEŞME VE İSTİHDAM

Güney Kore'nin kalkınma hikâyesi çoğu zaman çelik fabrikaları, otomobil üretimi, elektronik sanayii ve ihracat rakamları üzerinden anlatılır. Oysa bu dönüşümün arka planında daha sessiz ama en az sanayi kadar belirleyici bir süreç vardır: tarım toplumunun çözülmesi, kırsal yapının yeniden örgütlenmesi, milyonlarca insanın köylerden kentlere taşınması ve bu nüfusun sanayi işgücüne dönüşmesi. Kore'nin kalkınma modelini yalnızca fabrika bacalarının yükselişi üzerinden okumak, fabrikanın içine giren insanın nereden geldiğini unutmak anlamına gelir. Sanayileşmenin emek kaynağı kırsaldı; kentleşmenin nüfus rezervi köylerdı; ihracat ekonomisinin düşük maliyetli üretim kapasitesi ise büyük ölçüde tarımsal toplumdaki kopan genç işgücüne dayanıyordu. Bu nedenle Kore kalkınmasının gerçek anatomisi tarlayla fabrika arasındaki hareketi anlamadan kurulamaz.

1950'lerin sonunda Güney Kore nüfusunun büyük bölümü kırsal alanlarda yaşıyor ve geçimini tarımdan sağlıyordu. Pirinç temel ürünlerden biriydi; tarımsal üretim küçük aile işletmelerinin egemen olduğu bir yapıya dayanıyordu. Daha önce gerçekleştirilen toprak reformu sayesinde büyük toprak sahiplerinin ağırlığı önemli ölçüde kırılmış ve çok sayıda köylü kendi toprağı üzerinde üretim yapabilir hâle gelmişti. Bu yapı, Latin Amerika'daki latifundia sistemlerinden veya bazı Asya ülkelerindeki büyük toprak mülkiyetlerinden farklı bir sosyolojik taban yarattı. Köylü toprağıbağılıydı ama bütünüyle topraksız ve bağımlı değildi. Bunun kalkınma açısından önemli bir sonucu vardı: kırsal toplum, geniş çaplı bir feodal aristokrasinin siyasî direnci altında kalmadan modernleşmeye açılabilirdi.

Fakat küçük toprak sahipliğı otomatik olarak yüksek tarımsal verimlilik anlamına gelmiyordu. Tarım sektörü düşük gelir, sınırlı mekanizasyon, gübre ve sulama ihtiyacı, mevsimsel riskler ve pazara erişim sorunlarıyla karşı karşıyaydı. Devlet bu sorunlara yalnızca tarımsal üretim meselesi olarak bakmadı; kırsal alanın ekonomik ve toplumsal düzenini sanayileşmenin parçası hâline getirmeye çalıştı. Sulama projeleri, gübre kullanımı, kırsal yollar, elektrik ve tarımsal kredi mekanizmaları genişletildi. Tarımda verimlilik artışı, bir taraftan gıda güvenliğini sağlamaya, diğer taraftan sanayileşen kentlerin beslenmesini mümkün kılmaya hizmet etti. Çünkü kent nüfusu hızla büyürken tarımsal üretim aynı ölçüde artmazsa sanayileşme gıda fiyatları ve ücretler üzerinden ciddi baskıyla karşılaşabilirdi.

Devletin tarım politikasında önemli gerilimlerden biri fiyatlandırma meselesiydi. Sanayileşmenin ilk aşamalarında düşük gıda fiyatları kentli işçilerin yaşam maliyetini sınırlayarak sanayi ücretlerinin düşük tutulmasına yardımcı oluyordu. Ancak bu politika köylünün gelirini baskılayabiliyordu. Sanayileşmenin görünmeyen transferlerinden biri tam burada ortaya çıktı: kırsal kesim, doğrudan veya dolaylı biçimde kent sanayisinin gelişimini finanse etti. Kalkınma teorilerinin "tarımdan sanayiye kaynak transferi" dediğı süreç, gerçek hayatta köylünün gelirinin görece yavaş artması, genç nüfusun köyü terk etmesi ve tarımsal emeğın sanayiye yönelmesi şeklinde yaşandı. Bu dönüşümü salt ekonomik verimlilik diliyle anlatmak kolaydır; fakat sosyolojik açıdan bakıldığında milyonlarca insanın gündelik hayatı, aile yapısı, mekân ilişkileri ve toplumsal statüsü yeniden şekilleniyordu.

1970'lerde başlatılan Saemaul Undong, yani Yeni Köy Hareketi, kırsal dönüşümün en sembolik politikalarından biri oldu. Devlet köylere çimento, yapı malzemeleri ve çeşitli kaynaklar sağlayarak yolların geliştirilmesini, köprülerin yapılmasını, çatıların yenilenmesini, sulama sistemlerinin iyileştirilmesini ve kırsal yaşam koşullarının modernleştirilmesini teşvik etti. Programın temel söylemi çalışkanlık, öz yardım ve iş birliğı üzerine kuruluydu. Köylerin devlet yardımı bekleyen pasif topluluklar olmaktan çıkarak kendi kalkınmalarına katılan aktif birimler hâline gelmesi hedefleniyordu. Bu yönüyle Saemaul Undong, yalnızca altyapı projesi değil, davranış ve zihniyet dönüşümünü hedefleyen bir toplumsal seferberlikti.

Fakat Yeni Köy Hareketi'ni yalnızca başarılı bir kalkınma programı olarak sunmak eksik kalır. Program aynı zamanda Park Chung-hee rejiminin kırsal toplumu siyasî olarak örgütleme, disipline etme ve rejimin kalkınmacı ideolojisine bağlama aracına dönüştü. Köylerin performansı karşılaştırılıyor, başarılı topluluklar daha fazla kaynak alıyor, yerel liderlik devletin hedefleri doğrultusunda seferber ediliyordu. Böylece kalkınma, gönüllülük ile yukarıdan yönlendirme arasında karmaşık bir ilişki kurdu. Bir köy yolunun yapılması somut bir refah artışıydı; fakat aynı yolun etrafında gelişen siyasî söylem devletin toplum üzerindeki denetimini de güçlendirebiliyordu. Güney Kore modelinin birçok alanında olduğu gibi burada da başarı ile otoriterlik birbirine dolanmıştı.

Kırsal dönüşümün en dramatik sonucu göçtü. 1960'lardan itibaren genç nüfus, giderek artan biçimde köylerden Seul, Busan, Incheon, Ulsan, Pohang ve diğer sanayi merkezlerine yöneldi. Bu hareket yalnızca nüfusun coğrafî yer değiştirmesi değildi; toplumun sınıfsal yapısının yeniden kurulmasıydı. Dün küçük aile çiftliğinde çalışan genç, birkaç yıl sonra tekstil fabrikasında, tersanede, otomobil montaj hattında veya inşaat sektöründe ücretli emekçi hâline geliyordu. Tarımsal toplumun aile ekonomisi çözülürken kentli işçi sınıfı ortaya çıkıyordu. Kore'nin fabrikaları yalnızca makinelerle değil, köylerden gelen insanların hayatlarıyla kuruluyordu.

Seul'ün ve diğer büyük kentlerin hızlı büyümesi bu dönüşümün fizikî yüzünü oluşturdu. Konut talebi patladı, ulaşım altyapısı genişletildi, yeni sanayi bölgeleri kuruldu. Fakat hızlı kentleşme eş zamanlı olarak düzensiz yapılaşma, düşük kaliteli konut, altyapı yetersizliği ve kent yoksulluğu yarattı. Kalkınma literatüründe kişi başına gelir artışı bir başarı göstergesi olarak görünürken, gecekondu mahallelerinde yaşayan insanların gündelik hayatı aynı derecede görünür değildir. Sanayileşme, insanları daha yüksek gelir fırsatlarına taşıdı; fakat bu geçiş çoğu zaman kalabalık konutlarda, uzun çalışma saatlerinde, yetersiz sosyal koruma altında gerçekleşti.

İşgücü piyasasının dönüşümünde kadın emeği özel bir yere sahiptir. Erken ihracata dayalı sanayileşmenin tekstil, konfeksiyon, ayakkabı ve elektronik montaj gibi sektörlerinde genç kadın işçiler yoğun biçimde istihdam edildi. Kırsal ailelerden gelen genç kadınlar, düşük ücretli fakat ihracat rekabeti açısından kritik sektörlerin temel emek gücünü oluşturdu. Bu kadınların ücretleri birçok durumda aile ekonomisine gönderilen gelirler aracılığıyla kırsal bölgelerin ayakta kalmasına da katkı sağladı. Böylece kent ile köy arasında yalnızca nüfus değil, gelir transferi de gerçekleşti. Fakat bu emeğin ekonomik değeri uzun süre toplumsal statüsüne yansımadı. Kadın işçiler düşük ücret, uzun çalışma süreleri, sıkı fabrika disiplini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle karşı karşıya kaldılar. Kore kalkınmasının ihracat tablolarında görünmeyen önemli bir maliyet burada saklıdır.

Sanayileşme ilerledikçe emek talebinin niteliği de değişmeye başladı. İlk dönemlerin düşük vasıflı işgücüne dayalı üretimi zamanla teknisyen, usta, mühendis ve eğitilmiş işçi talebini artırdı. Tarımdan kopan nüfusun yalnızca fabrikaya taşınması yetmiyordu; bu nüfusun üretim disiplinine, teknik bilgiye ve modern iş organizasyonuna uyarlanması gerekiyordu. Meslek eğitimi, iş başında öğrenme ve şirket içi eğitim mekanizmaları bu nedenle giderek daha önemli hâle geldi. Kore'nin insan sermayesi politikası ile kırsal göç arasında doğrudan bir ilişki vardı. Eğitim sistemi, tarım toplumundan çıkan insanları sanayi toplumunun ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendiriyordu.

Bu süreçte kırsal alan tamamen terk edilmedi. Devlet, şehirlerle köyler arasındaki gelir ve yaşam standardı farklarının siyasî istikrarsızlık yaratabileceğini gördü. Saemaul Undong gibi programların arkasındaki temel saiklerden biri de buydu. Çünkü sanayileşme çok hızlı ilerlediğinde kırsal alanın yoksullaşması, toplumsal kutuplaşma yaratabilir. Park rejimi bir taraftan kırsal nüfusu sanayiye taşıyor, diğer taraftan geride kalan köyleri altyapı ve gelir politikalarıyla sisteme bağlamaya çalışıyordu. Bu, kalkınma devletinin bütüncül

mantığının önemli örneklerinden biridir: tarım politikası sanayi politikasından, sanayi politikası kentleşmeden, kentleşme ise istihdam rejiminden ayrı düşünülüyordu.

Güney Kore deneyiminin önemli özelliklerinden biri de tarımın sanayileşmeye düşman bir sektör olarak görülmemesidir. Tarım geride bırakılması gereken "ilkel" bir faaliyet olarak değil, ekonomik dönüşümün başlangıç rezervlerinden biri olarak değerlendirildi. Gıda güvenliği, kırsal gelir, işgücü hareketliliği ve iç talep birbirine bağlıydı. Buna rağmen uzun vadede sanayi ile tarım arasındaki verimlilik ve gelir farkları büyüdü. Genç nüfus kentlere yöneldikçe kırsal nüfus yaşlandı; tarımsal sektörün toplam ekonomi içindeki payı düştü. Kalkınmanın başarısı böylece yeni bir yapısal sorunu doğurdu: sanayileşmeyi besleyen köy, zamanla nüfusunu ve ekonomik ağırlığını kaybetmeye başladı.

Kore'nin tarladan fabrikaya geçişi, kalkınmanın yalnızca üretim teknolojisinin değişmesi olmadığını gösterir. Kalkınma, insanların nerede yaşadığını, ne iş yaptığını, aile içindeki rollerini, eğitim beklentilerini ve zamanla kurdukları ilişkiyi değiştirir. Köylünün mevsime göre örgütlenen hayatı, fabrika vardiyasının saatine bağlanır. Aile üretiminin yerini ücretli emek alır. Köyün toplumsal denetimi azalırken fabrikanın disiplin rejimi ortaya çıkar. Dolayısıyla sanayileşme aynı zamanda insan bedeninin, zamanının ve gündelik hayatının yeniden örgütlenmesidir.

Güney Kore'nin başarısı, kırsal nüfusu ekonomik dönüşümün dışında bırakmamasında yatıyordu; fakat bunun bedeli köylerin hızla boşalması, kentlerin aşırı büyümesi ve emek üzerindeki ağır baskı oldu. Tarım sanayinin rakibi değil, onun ilk sermaye ve işgücü kaynaklarından biri hâline getirildi. Kentleşme kontrolsüz bir nüfus patlaması olmaktan çıkarılmaya çalışıldı ve sanayi coğrafyasıyla birlikte şekillendirildi. Fakat kalkınmanın büyük rakamları altında milyonlarca bireyin hayatında yaşanan sert kopuşlar saklı kaldı. Kore modeli burada bize önemli bir ders verir: sanayi devrimi fabrikada başlamaz; önce köyün kapısını çalar.

9

Filozof Kirpi: "Bir ülkenin fabrikaları yükselirken köyleri sessizleşiyorsa, kalkınmanın hesabı yalnızca ihracat cetvelinden okunamaz; geride kalan hayatlara da bakmak gerekir."

4. FABRİKANIN CUMHURİYETİ: SANAYİLEŞME, CHAEBOL'LAR VE İHRACAT MAKİNESİ

Güney Kore'nin kalkınma modelinde asıl kırılma, ülkenin ucuz emek kullanan hafif sanayiden ağır sanayiye, oradan teknoloji yoğun üretime doğru kademeli fakat son derece iradî bir biçimde geçmesidir. Bu dönüşüm kendiliğinden gerçekleşmedi. Devlet, "hangi sektör kârlıysa sermaye oraya gider" mantığıyla yetinmedi; hangi sektörlerin gelecekte ülkenin ekonomik egemenliğini belirleyeceğine karar verdi ve sermayeyi o alanlara doğru itti. 1960'larda tekstil, konfeksiyon, ayakkabı, kontrplak ve basit elektronik ürünler ihracatın taşıyıcılarıydı. Bu sektörlerin avantajı, büyük teknoloji birikimi gerektirmemeleri ve Kore'nin bol, genç, eğitim düzeyi giderek yükselen fakat ücretleri hâlâ düşük işgücünü kullanabilmeleriydi. Fakat devlet bu yapının kalıcı olamayacağını erken fark etti. Ucuz işgücüne dayalı ihracat, daha da ucuz işçi bulunduran ülkeler tarafından kolayca taklit edilebilirdi. Kore'nin önünde iki yol vardı: düşük ücret ülkesi olarak kalmak veya üretim merdiveninin daha üst basamaklarına tırmanmak.

1970'lerde uygulanan Ağır ve Kimya Sanayileri hamlesi bu nedenle Kore kalkınmasının en cesur ve riskli dönemlerinden birini oluşturdu. Çelik, petrokimya, gemi inşası, makine, otomotiv ve elektronik gibi yüksek sermaye gerektiren sektörler önceliklendirildi. Bu tercih yalnızca ekonomik değildi; güvenlik kaygıları da etkiliydi. Kuzey Kore tehdidi, Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki askerî politikalarının değişebilme ihtimali ve ülkenin savunma kapasitesini güçlendirme arzusu, ağır sanayiye stratejik bir mesele hâline getirdi. Sanayi politikası böylece iktisat ile millî güvenliğin kesiştiği noktada kuruldu. Kore devleti çeliğe, makineye

ve kimyaya yatırım yaparken yalnızca ihracatı büyütüyor; daha bağımsız bir üretim ve savunma altyapısı oluşturmaya çalışıyordu.

POSCO'nun ortaya çıkışı bu mantığın en çarpıcı örneklerinden biridir. 1968'de kurulan Pohang Iron and Steel Company, başlangıçta birçok yabancı gözlemci tarafından ekonomik açıdan aşırı iddialı bulunuyordu. Güney Kore'nin yeterli sermayesi, teknolojik birikimi ve hammadde avantajı yoktu. Demir cevheri ve koklaşabilir kömür gibi temel girdilerin önemli bölümü ithal edilmek zorundaydı. Buna rağmen devlet çelik üretimini sanayileşmenin omurgası olarak gördü. Çünkü otomobil, gemi, makine, inşaat ve savunma sanayii güçlü bir çelik temeli olmadan gelişemezdi. POSCO kısa sürede yüksek verimliliğe ulaşarak Kore'nin sonraki ağır sanayi sıçramasının temel tedarikçilerinden biri hâline geldi. Burada Kore modelinin karakteristik mantığı yeniden görülür: ülke mevcut karşılaştırmalı üstünlüklerini kabul etmek yerine, gelecekte sahip olmak istediği üstünlükleri devlet politikasıyla inşa etmeye çalıştı.

Hyundai'nin yükselişi de aynı dönemin ruhunu taşır. İnşaat faaliyetleriyle büyüyen şirket, devletin sanayi hedefleri doğrultusunda gemi yapımına ve otomotive yöneldi. Hyundai'nin Ulsan'da dünyanın en büyük tersanelerinden birini kurmaya girişmesi, dönemin Kore'sinin teknik kapasitesi düşünüldüğünde neredeyse ekonomik bir kumar niteliğindeydi. Henüz yeterli gemi yapım tecrübesine sahip olmayan bir ülke, dünya pazarına gemi satmaya hazırlanıyordu. Fakat devlet finansman, kredi ve altyapı sağladı; şirket ise yabancı teknolojiyi öğrenerek üretim yeteneğini hızla geliştirdi. Benzer süreç otomotivde yaşandı. Başlangıçta yabancı lisanslar ve ithal teknoloji kullanıldı, zamanla yerli parça üretimi, tasarım kapasitesi ve mühendislik bilgisi arttı. Hyundai'nin hikâyesi böylece Kore kalkınmasının temel formülünü açığa çıkarır: önce başkasının teknolojisini kullan, sonra onu öğren, ardından yerelleştir ve nihayet kendi teknolojiyi üret.

Samsung'un dönüşümü daha da öğreticidir. Şirket 1930'larda bir ticaret işletmesi olarak başlamış, sonraki dönemlerde farklı alanlara yayılmıştı. Elektroniğe giriş ise Kore ekonomisinin teknolojik geleceğini belirleyen hamlelerden biri oldu. İlk aşamada televizyon, ev aletleri ve düşük teknoloji elektronik ürünler üreten Samsung, zamanla yarı iletkenlere yöneldi. Yarı iletken sektörü olağanüstü sermaye, mühendislik bilgisi, sürekli Ar-Ge ve küresel ölçekte rekabet gerektiriyordu. Böyle bir alana girmek mevcut ekonomik kapasite açısından güvenli bir tercih değildi. Fakat Kore sanayi modelinin mantığı zaten güvenli alanlarda kalmak değil, teknolojik basamakları zorlamaktı. Samsung'un daha sonra bellek çiplerinde dünya ölçeğinde güç kazanması, bu uzun süreli sanayi öğrenmesinin sonucuydu.

LG, SK, Daewoo gibi diğer büyük grupların gelişimi de benzer devlet-sermaye ilişkileri içinde gerçekleşti. Bu büyük aile holdinglerine Korece "chaebol" denildi. Chaebollar yalnızca büyük şirketler değildi; birbirinden farklı sektörlerde faaliyet gösteren, aile kontrolündeki geniş şirket ağılarıydı. Bir holding elektronik, inşaat, kimya, finans, gemi veya ticaret alanlarında aynı anda bulunabiliyordu. Devlet açısından bu yapı kullanışlıydı. Büyük sanayi projeleri küçük ve dağınık işletmelerle yürütülemeyecek kadar sermaye yoğun ve karmaşıktı. Chaebollar büyük yatırımları gerçekleştirebilecek ölçeğe, yönetim kapasitesine ve dış pazarlara açılma imkânına sahipti. Devlet bu nedenle belirli firmaları büyüterek onları ulusal sanayileşmenin taşıyıcılarına dönüştürdü.

Fakat burada kalkınma modelinin yapısal çelişkisi doğdu. Devlet güçlü şirketlere ihtiyaç duyduğu için onları büyüttü; büyüyen şirketler zamanla devletten bağımsız ekonomik ve siyasî güç merkezlerine dönüştü. Başlangıçta devletin yönlendirdiği sermaye, ilerleyen dönemlerde devlet politikalarını etkileyebilecek ölçüde güç kazandı. Chaebol sisteminin başarısı ile problemi aynı kökten çıktı: ölçek. Büyük ölçek, dünya pazarında rekabet etmek için gerekiyordu; fakat aynı ölçek ekonomik gücün birkaç aile çevresinde yoğunlaşmasına yol açtı. Böylece Güney Kore'nin kalkınma mucizesinin içinde oligopol eğilimler de büyüdü.

İhracat bu sistemin sürekli sınavıydı. Kore şirketleri yalnızca iç pazara üretmekle yetinemezdi. Devlet, şirketleri dünya pazarına çıkmaya zorladı; çünkü dış pazar rekabeti kalite, maliyet ve teknoloji açısından acımasız bir ölçüm mekanizmasıydı. İç pazarda siyasî ilişkilerle ayakta kalabilen bir şirket, dünya pazarında aynı ayrıcalıklara sahip değildi. İhracat baskısı bu nedenle chaebollar üzerinde disiplin işlevi gördü. Bir şirket devlet desteğini üretken kapasiteye dönüştüremiyorsa döviz kazandıramıyor, dolayısıyla kalkınma hedeflerine hizmet etmiyordu. Bu mekanizma Güney Kore'yi birçok ithal ikameci ekonomiden ayırdı. Devlet koruma sağladı, fakat korumayı kalıcı bir sığınak hâline getirmemeye çalıştı.

Bu model kusursuz değildi. Aşırı yatırım, borçlanma ve kapasite fazlası zaman zaman ciddi sorunlara yol açtı. Devletin belirli şirketleri "ulusal şampiyon" olarak desteklemesi, başarısız firmaların piyasa disiplininin korunmasına ve ahlâkî tehlikeye neden olabiliyordu. Şirket yöneticileri, büyüklükleri nedeniyle devletin onları batmaya bırakmayacağını düşünebiliyordu. Bankacılık sistemi üzerinde siyasî yönlendirme bulunması da kredilerin her zaman ekonomik rasyonaliteyle dağıtılmadığı anlamına geliyordu. Bu sorunlar ilerleyen yıllarda, özellikle 1997 Asya Finans Krizi sırasında, çok daha sert biçimde ortaya çıkacaktı.

Sanayileşmenin çevresel maliyeti de uzun süre ikinci plana itildi. Hızlı kentleşme, ağır sanayi, petrokimya tesisleri, çelik fabrikaları ve enerji kullanımı hava, su ve toprak kirliliğini artırdı. Kalkınmanın ilk dönemlerinde çevre standartları büyüme hedeflerine kıyasla zayıftı. Nehirlerin kirlenmesi, sanayi atıkları ve kentlerde hava kalitesinin bozulması, ekonomik yükselişin ekolojik faturasını oluşturdu. Güney Kore daha sonraki yıllarda çevresel düzenlemelerini güçlendirdi; fakat erken kalkınma döneminde tabiat çoğu zaman millî sanayileşmenin ücretsiz girdisi gibi muamele gördü. Bu durum kalkınma tartışmasının temel etik sorularından birini doğurur: Bir toplum bugünkü refahını gelecek kuşakların çevresel maliyetleri üzerinden finanse edebilir mi?

11

Sanayi hamlesinin işçi açısından anlamı ise daha sertti. Dünya pazarında düşük maliyetle rekabet edebilmek için ücretlerin sınırlı tutulması ve iş disiplininin sertleştirilmesi önemli araçlardı. Fabrika işçisi, kalkınmanın yalnızca yararlanıcısı değil, sermaye birikiminin taşıyıcısıydı. Çalışma saatlerinin uzunluğu, sendikal hakların sınırlandırılması ve iş güvenliği sorunları, ihracat başarısının toplumsal bedelini oluşturdu. Bir Hyundai gemisinin dünya limanlarına açılması, yalnızca mühendislik zaferi değildi; tersanede ağır koşullarda çalışan binlerce insanın emeğinin yoğunlaşmış biçimiydi. Kalkınma tabloları tonajı kaydeder, fakat insan yorgunluğunu kaydetmez.

Buna rağmen Kore sanayileşmesinin tarihî başarısını küçümsemek de gerçekliği çarpıtmak olur. Ülke birkaç on yıl içinde düşük katma değerli üretimden çelik, gemi, otomobil, elektronik ve daha sonra yarı iletken üreten bir ekonomiye geçti. Bu dönüşüm, teknolojinin yalnızca ithal edilmesiyle değil, öğrenilmesiyle gerçekleşti. Yabancı lisanslar, ortaklıklar, mühendislik transferleri ve ithal makineler birer okul gibi kullanıldı. Kore şirketleri önce yabancı ürünleri taklit etti, sonra kalitelerini geliştirdi, ardından kendi markalarını yarattı. Kalkınmanın kritik sırrı teknoloji satın almak değil, satın alınan teknolojinin ardındaki bilgiyi millîleştirebilmektir.

Güney Kore'nin sanayi tarihinin asıl öğretici tarafı da burada yatar. Devlet şirketleri korudu ama onları dünya pazarından saklamadı; sermayeyi büyüttü ama karşılığında ihracat talep etti; yabancı teknoloji kullandı ama teknolojik bağımlılığı kalıcı kader olarak kabul etmedi. Bunun sonucunda ülke ucuz işçilikten yüksek katma değerli üretime doğru tırmanabildi. Fakat aynı süreç ekonomik gücü birkaç holdingde yoğunlaştırdı, emeği ağır bir disiplin altında tuttu ve çevre üzerinde büyük baskı yarattı. Kore sanayi modeli bu nedenle ne saf başarı hikâyesidir ne de yalnızca sömürü düzenidir. O, üretim kapasitesini olağanüstü ölçüde büyüten fakat bu kapasitenin bedelini toplumun farklı kesimlerine eşit dağıtmayan tarihî bir kalkınma rejimidir.

Filozof Kirpi: "Fabrika yalnızca mal üretmez; sınıf, iktidar ve gelecek de üretir. Mesele bacanın ne kadar tüttüğü değil, o dumanın kimin sofrasını büyütüp kimin göğsünü daralttığıdır."

5. OKULDAN LABORATUVARA: EĞİTİM, BİLİM, TEKNOLOJİ VE İNSAN SERMAYESİ

Güney Kore kalkınmasının en çok tekrar edilen açıklamalarından biri eğitimidir. Bu açıklama bütünüyle yanlış değildir; fakat tek başına kullanıldığında meseleyi fazla kolaylaştırır. Kore yalnızca çocuklarını okula gönderdiği için kalkınmadı. Asıl belirleyici olan, eğitim sistemini sanayi politikasının ihtiyaçlarıyla birlikte dönüştürmesi, bilimsel ve teknik kapasiteyi devlet stratejisinin parçası hâline getirmesi ve yabancı teknolojiyi satın alan bir ülkeden teknoloji üreten bir ülkeye geçebilmesiydi. Eğitim burada bağımsız bir kutsal alan değil, kalkınma mimarisinin içindeki temel kurumlardan biriydi. İlkokuldaki okuryazarlıktan fabrikadaki teknisyene, üniversitedeki mühendisten araştırma laboratuvarındaki bilim insanına uzanan uzun bir zincir kuruldu. Kore deneyiminin esas başarısı, bu zincirin halkalarını birbirinden koparmamasıdır.

1950'lerde savaşın yıkıntıları içindeki Güney Kore'nin elinde bol sermaye, gelişmiş teknoloji veya zengin doğal kaynaklar bulunmuyordu. Buna karşılık genç ve giderek eğitim talebi artan büyük bir nüfus vardı. Devlet, ilköğretimi yaygınlaştırmaya ve okuryazarlığı artırmaya önem verdi. Bu politika kısa vadede doğrudan sanayi ürünü üretmiyordu; fakat gelecekteki üretim sisteminin insan temelini hazırlıyordu. Modern fabrika, okuma yazma bilmeyen geniş bir işgücüyle belli bir seviyenin ötesine geçemez. Teknik talimatları anlayan, ölçüm yapabilen, makine kullanmayı öğrenebilen ve yeni becerilere uyum sağlayabilen emek gücü gerekir. Güney Kore'nin erken eğitim yatırımlarının sanayi politikası bakımından değeri tam burada ortaya çıktı. İlköğretimde geniş taban oluşturulduktan sonra ortaöğretim, meslekî eğitim ve yükseköğretim kademeli biçimde genişledi.

Bu genişleme rastgele değildi. Sanayileşmenin hangi aşamasında hangi tür insan gücüne ihtiyaç duyulduğu giderek daha fazla önem kazandı. Hafif sanayinin hâkim olduğu ilk dönemde temel eğitim almış disiplinli işgücü yeterli olabiliyordu. Ağır sanayi, kimya, makine ve otomotiv büyüdükçe teknisyenlere, ustalara ve mühendislerle duyulan ihtiyaç arttı. Elektronik ve yarı iletken aşamasında ise üniversiteler, araştırma merkezleri ve ileri mühendislik eğitimi merkezî hâle geldi. Başka bir ifadeyle Kore eğitim sisteminin dönüşümü ekonomik yapının dönüşümünü takip etti ve onu besledi. Eğitim ile üretim arasında çift yönlü bir ilişki kuruldu: sanayi daha nitelikli insan istedi, eğitim daha nitelikli insan yetiştirdikçe sanayi daha karmaşık üretim alanlarına geçebildi.

Meslekî ve teknik eğitim bu nedenle özel önem taşıdı. Kalkınmakta olan birçok ülkede eğitim sistemi, sanayinin ihtiyaç duyduğu teknik becerilerden koparak bürokratik memuriyet beklentisi üretebilir. Diploma, üretim kapasitesinden daha değerli hâle gelebilir. Güney Kore uzun süre bu riski teknik liseler, meslek okulları, iş başında eğitim ve şirket içi beceri geliştirme mekanizmalarıyla sınırlamaya çalıştı. Fabrikaların ihtiyacı yalnızca üniversite mezunu mühendis değildi; makineleri kurabilecek, bakım yapabilecek, üretim kalitesini denetleyebilecek ve mühendis ile üretim hattı arasındaki bağlantıyı sağlayabilecek teknisyenlerdi. Sanayi devleti, eğitim piramidinin yalnızca tepesine değil, orta katmanlarına da insan yetiştirmek zorundaydı.

1971'de kurulan KAIST bu dönüşümün sembolik kurumlarından biri oldu. Amaç, ileri bilim ve mühendislik alanlarında ülkenin ihtiyaç duyduğu yüksek nitelikli araştırmacıları ve mühendisleri yetiştirmekti. Ardından devlet destekli araştırma enstitüleri, üniversiteler ve özel şirket laboratuvarları arasındaki ilişkiler güçlendi. Kore Bilim ve Teknoloji Enstitüsü gibi kurumlar yabancı teknolojinin öğrenilmesi, mühendislik bilgisinin yerleştirilmesi ve sanayinin teknik problemlerinin çözülmesinde rol oynadı. Böylece bilim politikası akademik itibar üretmekten ibaret görülmedi. Araştırma kapasitesinin çelikten elektroniğe, kimyadan

haberleşmeye kadar üretim sistemine nüfuz etmesi hedeflendi. Üniversitenin laboratuvarı ile fabrikanın üretim hattı arasında duvar ne kadar geçirgen olursa teknolojik öğrenmenin o kadar hızlanacağı düşünüldü.

Güney Kore'nin teknoloji politikasını anlamak için "taklit" kelimesinden korkmamak gerekir. Ülke başlangıçta birçok teknolojiyi kendisi icat etmedi. Makine ithal etti, yabancı lisans kullandı, teknik danışmanlık aldı, yabancı şirketlerden üretim bilgisi edindi ve yurtdışında eğitim gören mühendislerinden yararlandı. Fakat teknolojiyi ithal etmekle teknolojik olarak bağımlı kalmak aynı şey değildir. Kore'nin kritik başarısı, dışarıdan alınan bilgiyi yerli üretim kapasitesine dönüştürebilmesidir. Bir makineyi satın almak kolaydır; makinenin nasıl tasarlandığını, neden o şekilde çalıştığını, nasıl geliştirilebileceğini öğrenmek çok daha zordur. Kore şirketleri ve araştırma kurumları zamanla bu ikinci aşamaya geçti.

Bu süreci dört aşamada okumak mümkündür: taklit, uyarlama, geliştirme ve özgün üretim. İlk aşamada yabancı ürün veya teknoloji örnek alınır. İkinci aşamada yerel koşullara uyarlanır. Üçüncü aşamada kalite, maliyet ve performans iyileştirilir. Son aşamada ise şirket kendi araştırma kapasitesiyle yeni ürün ve teknolojiler üretmeye başlar. Güney Kore'nin elektronik ve yarı iletken sektöründeki yükselişi bu teknolojik öğrenme merdiveninin en açık örneklerinden biridir. Samsung ve daha sonra SK Hynix gibi şirketlerin bellek çiplerinde dünya ölçeğine çıkması, birkaç yıllık bir yatırım kararı değil, onlarca yıllık mühendislik birikiminin sonucudur.

Devletin Ar-Ge politikaları bu aşamada giderek daha önemli hâle geldi. Başlangıçta araştırmanın önemli bölümü kamu kurumları üzerinden yürütülürken, özel şirketlerin güçlenmesiyle şirket Ar-Ge'sinin ağırlığı arttı. Kore ekonomisinin yönü değiştikçe rekabetin niteliği de değişti. Artık ucuz işgücüyle kazanmak mümkün değildi; yenilik yapmak, patent üretmek, ürün geliştirme süresini kısaltmak ve teknolojik standartları belirleyen ülkeler arasında yer almak gerekiyordu. Böylece eğitim harcaması ile Ar-Ge harcaması arasında tarihî bir devamlılık oluştu. İlkokula yapılan yatırımın birkaç kuşak sonra yarı iletken laboratuvarında karşılığı görülmeye başladı.

Yurtdışında eğitim gören Koreli bilim insanları ve mühendisler de bilgi dolaşımında önemli rol oynadı. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitim alan uzmanların bir bölümünün üniversitelere, araştırma enstitülerine veya şirketlere dönmesi, uluslararası bilimsel bilginin ülkeye taşınmasını hızlandırdı. Beyin göçü bu durumda tamamen tek yönlü bir kayıp olmadı; belirli dönemlerde beyin dolaşımına dönüştürülebildi. Bunun gerçekleşebilmesi için ülkenin geri dönen uzmanlara çalışma alanı, araştırma bütçesi ve meslekî gelecek sunması gerekiyordu. İnsanları yurda dönmeye çağırmak yetmez; dönecekleri laboratuvarı da kurmak gerekir.

Fakat Kore eğitim sisteminin başarı göstergeleri, onun toplumsal patolojilerini görmezden gelmemizi gerektirmez. Eğitim zamanla olağanüstü yoğun bir rekabet alanına dönüştü. Üniversiteye giriş sınavları aile hayatının merkezine yerleşti; özel ders ve hagwon sektörü devasa bir ekonomik alan oluşturdu. Çocukların okul sonrasında uzun saatlerini özel eğitim kurumlarında geçirmesi, eğitimin toplumsal hareketlilik aracı olmaktan çıkarak bir statü savaşına dönüşmesine yol açtı. Özellikle seçkin üniversitelere giriş, işgücü piyasasındaki fırsatlar ve toplumsal prestij bakımından büyük önem taşıdığı için aileler çocuklarının eğitimine çok yüksek miktarda zaman ve para ayırmaya başladı.

Bu rekabet sınıfsal eşitsizliği de yeniden üretebilir. Kamu eğitiminin yaygınlaşması başlangıçta toplumsal hareketliliği artırmıştı; fakat özel eğitim harcamaları büyüdükçe varlıklı aileler çocuklarına daha fazla akademik avantaj sağlayabilir hâle geldi. Böylece eğitim, eşitliğin motoru olduğu kadar yeni eşitsizliklerin aktarım mekanizmasına da dönüştü. Kore'nin kalkınma tarihinde eğitim önce yoksul toplumun yukarı doğru hareketini kolaylaştırdı; refah toplumu aşamasında ise giderek daha pahalı bir statü rekabeti üretti. Bu, kalkınmanın kendi başarısından doğan paradokslardan biridir.

Diploma enflasyonu başka bir sorundur. Üniversite eğitiminin yaygınlaşmasıyla yükseköğretim mezunu nüfus büyüdü; fakat işgücü piyasasında herkesin beklentilerine uygun yüksek statülü işler aynı hızda artmadı. Gençlerin büyük şirketlerde, kamu kurumlarında veya prestijli mesleklerde çalışma arzusu, küçük ve orta ölçekli işletmelerin nitelikli işgücü bulmasını zorlaştırdı. Böylece eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasında yeni bir uyumsuzluk belirdi. Kalkınmanın ilk döneminde "daha fazla eğitim" açık biçimde ekonomik yükseliş anlamına gelirken, ileri ekonomi aşamasında mesele eğitimin miktarından çok niteliği, yaratıcılığı ve işgücüyle uyumu hâline geldi.

Kore deneyiminin bu aşaması bize önemli bir ayrım öğretir: insan sermayesi ile insan arasında fark vardır. Devlet insanı yalnızca üretkenlik birimi olarak gördüğünde eğitim, özgür düşüncenin değil ekonomik rekabetin disiplin mekanizmasına dönüşebilir. Çocuk daha iyi insan olmak için değil daha iyi sınav sonucu almak için öğrenmeye başlar. Üniversite hakikati araştıran kurum olmaktan çıkar, iş piyasasının eleme istasyonuna dönüşür. Kalkınmanın başarısı burada kendi etik sınırına çarpar. Bir toplum dünyanın en gelişmiş çiplerini üretebilir; fakat çocuklarına sürekli başarısız olma korkusu yaşıyorsa teknolojik ilerleme ile insanî ilerleme arasında ciddi bir mesafe oluşmuştur.

Buna rağmen Güney Kore'nin eğitim-bilim-teknoloji zinciri kalkınma tarihinin en güçlü örneklerinden biridir. Ülke teknolojiyi satın almakla yetinmeyip öğrenmiş, öğrenmekle yetinmeyip geliştirmiş, geliştirmekle yetinmeyip dünya ölçeğinde üretmeye yönelmiştir. Bunun arkasında onlarca yıl boyunca biriktirilen eğitim, mühendislik ve araştırma kapasitesi vardır. Kore'nin gerçek başarısı insanların kafasını bilgiyle doldurmak değil, bilgiyi üretim kapasitesine dönüştürebilecek kurumlar inşa etmektir. Fakat şimdi karşısındaki yeni sorun, bu sistemi yaratıcılığı boğmadan, çocukluğu sınav ekonomisine teslim etmeden ve diplomayı insan değerinin ölçüsüne çevirmeden sürdürebilmektir.

14

Filozof Kirpi: "Bir ülkenin kalkınması çocuklarına kaç soru çözdürdüğüyle değil, onların bir gün kimsenin henüz sormadığı soruyu sorabilecek cesareti kazanmasıyla ölçülür."

6. KALKINMANIN GÖRÜNMEYEN FATURASI: EMEK, SINIF, KADINLAR, EŞİTSİZLİK VE DEMOKRATİKLEŞME

Güney Kore'nin kalkınma hikâyesi yalnızca fabrikaların, otoyolların, tersanelerin ve ihracat rakamlarının tarihi değildir; aynı ölçüde disipline edilmiş bedenlerin, uzatılmış çalışma saatlerinin, bastırılmış sendikaların, kırsaldan koparılacak kent sanayisine taşınmış genç nüfusun ve özellikle kadın emeğinin tarihidir. Kalkınma anlatıları çoğu zaman kişi başına gelirdeki yükselişi, ihracattaki patlamayı ve sanayi kapasitesindeki genişlemeyi gösterir; fakat bu göstergelerin arkasında kimin ne kadar çalıştığını, kimin ücretinin baskılandığını, kimin siyasî haklarından feragat etmek zorunda bırakıldığını yeterince sormaz. Güney Kore'nin büyük ekonomik sıçraması, sermaye birikiminin toplumun farklı kesimleri arasında eşit paylaşılmadığı bir dönemde gerçekleşti. Bu nedenle kalkınmanın gerçek otopsis, büyümenin kazananlarını gösterdiği kadar bedel ödeyenleri de görünür kılmak zorundadır.

1960'lardan 1980'lere uzanan hızlı sanayileşme döneminde emek maliyetlerinin düşük tutulması ihracat rekabetinin temel araçlarından biriydi. Güney Kore dünya pazarında henüz güçlü markalara, ileri teknolojiye veya yüksek katma değerli ürünlere sahip değildi. Rekabet avantajının önemli bölümü görece ucuz ve disiplinli işgücünden geliyordu. İşçiler uzun saatler çalışıyor, ücret artışları üretkenlik artışlarının gerisinde kalabiliyor, sendikal faaliyetler devletin yakın denetimi altında tutuluyordu. Park Chung-hee döneminin kalkınmacı söylemi, bu fedakârlığı millî kalkınmanın zorunlu bedeli gibi sunuyordu. Ülke zenginleşecek, bugünkü sıkıntı geleceğin refahını finanse edecekti. Fakat bu söylem, fedakârlığın kimden istendiği sorusunu

kolayca görünmez kılıyordu. Sermaye sahipleri ucuz kredi, vergi avantajları ve devlet desteğiyle büyürken, işçilerin kalkınmaya katkısı çoğu zaman düşük ücret ve sınırlı örgütlenme hakkı üzerinden sağlandı.

Bu dönemin fabrika düzeni yalnızca ekonomik bir üretim sistemi değil, toplumsal bir disiplin rejimiydi. İşçinin zamanı fabrikanın ritmine göre yeniden örgütleniyordu. Geç kalmak, üretim hedefini tutturamamak veya işyerinde itiraz etmek ekonomik olduğu kadar siyasî bir mesele hâline gelebiliyordu. Otoriter devlet, sanayi barışını sınıf çatışmasının bastırılması üzerinden kurmaya çalıştı. Grevlerin sınırlandırılması ve bağımsız sendikal örgütlenmenin engellenmesi, şirketlerin üretim maliyetlerini kontrol altında tutmasına yardımcı oldu. Böylece Güney Kore'nin erken ihracat başarısının bir bölümü, emeğin pazarlık gücünün düşük tutulmasına dayanıyordu. Bu mekanizma ekonomik açıdan etkili olabilir; fakat ahlâkî açıdan tarafsız değildir. Bir ülkenin dünya pazarında ucuz ürün satabilmesi için kendi vatandaşlarının emeğini ucuzlatması, kalkınmanın en sert çelişkilerinden biridir.

Kadın emeği bu çelişkinin merkezinde yer aldı. Tekstil, konfeksiyon, ayakkabı ve elektronik montaj gibi ihracat sektörleri büyük ölçüde genç kadın işçilerin emeğine yaslandı. Kırsaldan şehirlere gelen birçok genç kadın, ailelerine gelir gönderebilmek veya kendi ekonomik bağımsızlıklarını kurabilmek için fabrikalarda çalıştı. Bu kadınların ücretleri erkek işçilere göre daha düşük olabiliyor, çalışma koşulları ağırlaşıyor ve toplumsal cinsiyet hiyerarşileri işyerinde yeniden üretiliyordu. Kore'nin sanayi devriminin ilk dönemlerinde kadınlar ekonomik modernleşmenin en görünmez taşıyıcılarından biri oldular. Ülkenin ihracat kapasitesine yaptıkları katkı büyük olmasına rağmen yönetim kademelerinde, yüksek ücretli teknik mesleklerde ve şirket hiyerarşisinin üst basamaklarında aynı ölçüde temsil edilmediler. Kalkınma kadını fabrikaya soktu, fakat toplumsal cinsiyet eşitliğini aynı hızla kuramadı.

İşçi sınıfının siyasî bilincinin gelişmesi de sanayileşmenin beklenmedik sonuçlarından biriydi. Devlet fabrikaları büyüttükçe daha büyük ve yoğunlaşmış bir işçi nüfusu yarattı. Kırsal toplumda dağınık hâlde yaşayan insanlar, sanayi bölgelerinde aynı çalışma koşullarını paylaşmaya başladılar. Ortak çalışma deneyimi, ortak taleplerin ve sınıfsal dayanışmanın gelişmesini kolaylaştırdı. 1970'lerden itibaren çalışma koşullarına karşı tepkiler giderek görünür hâle geldi. Jeon Tae-il'in 1970'te Seul'de çalışma koşullarını protesto ederek kendisini yakması, Kore işçi hareketinin hafızasında güçlü bir kırılma noktası oldu. Onun ölümü, ekonomik mucizenin altında çalışan insanların hangi şartlarda yaşadığını toplumun önüne sert biçimde koydu. Kalkınmanın vitrini parlıyordu; üretim hattının arkasında ise çok farklı bir hayat vardı.

1980'lerde sanayileşme ilerledikçe toplumsal yapı da değişti. Eğitimli orta sınıflar büyüyor, üniversite öğrencileri siyasî özgürlük taleplerini yükseltiyor, işçiler örgütlenme hakkı istiyor ve otoriter devletin meşruiyet zemini daralıyordu. 1987 demokratikleşme hareketi bu birikimin büyük siyasal patlaması oldu. Haziran Demokratik Mücadelesi, doğrudan cumhurbaşkanlığı seçimleri ve daha geniş siyasî haklar talebiyle ülkenin demokratik dönüşümünü hızlandırdı. Aynı yıl başlayan Büyük İşçi Mücadelesi ise yüzlerce, ardından binlerce işyerine yayılan grevler ve sendikal örgütlenme dalgasıyla ekonomik kalkınmanın sınıfsal bilançosunu siyasetin merkezine taşıdı. İşçiler artık yalnızca "millî kalkınmanın fedakâr neferleri" olmak istemiyordu; büyüyen ekonomiden daha yüksek ücret, daha iyi çalışma koşulları ve daha güçlü temsil talep ediyorlardı.

Bu tarih, "önce diktatörlük kalkındırır, sonra toplum zenginleşince demokrasi gelir" şeklindeki kaba formülü problemli hâle getirir. Güney Kore'de otoriter devlet ekonomik büyümeyi yönlendirmiştir; fakat demokratikleşmeyi kendiliğinden armağan etmemiştir. Demokrasi öğrencilerin, işçilerin, muhaliflerin, sivil toplumun ve geniş toplum kesimlerinin mücadeleleri sonucunda genişlemiştir. Üstelik sanayileşmenin yarattığı eğitimli nüfus, kentli orta sınıf ve örgütlü işçi kitlesi otoriter rejimin toplumsal temelini aşındırmıştır. Başka bir ifadeyle kalkınma, kendisini yöneten siyasî rejimin sınırlarını zorlayan yeni toplumsal aktörler

üretmiştir. Bu paradoks Güney Kore deneyiminin en önemli siyasî derslerinden biridir: kalkınmacı otoriterlik kendi mezar kazıcılarını da yetiştirebilir.

Demokratikleşmeyle birlikte ücretler yükseldi, sendikal haklar genişledi ve çalışma koşullarında belirli iyileşmeler yaşandı. Fakat Kore kapitalizminin sınıfsal gerilimleri ortadan kalkmadı. Ekonomik büyümenin ileri aşamalarında emek piyasası daha karmaşık bir yapıya dönüştü. Büyük chaebollarda çalışan düzenli işçiler ile küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalışanlar arasında ücret, sosyal haklar ve iş güvencesi bakımından önemli farklar oluştu. Böylece eski "işçi-sermaye" ayrımına yeni bir emek içi bölünme eklendi. Bir yanda güçlü sendikal örgütlenmeye ve görece yüksek ücretlere sahip çekirdek işgücü, diğer yanda geçici sözleşmelerle veya daha düşük koruma altında çalışan geniş bir çevre işgücü meydana geldi.

1997 Asya Finans Krizi bu yapıyı sarsan büyük kırılmaydı. Güney Kore'nin hızlı büyüme modeli yüksek şirket borçları, aşırı yatırım ve kırılgan finansal yapılar nedeniyle ciddi baskı altına girdi. Döviz sıkışıklığı derinleşti, bazı büyük şirketler çöktü ve ülke Uluslararası Para Fonu ile kapsamlı bir program yürütmek zorunda kaldı. Kriz sonrasında bankacılık sistemi yeniden yapılandırıldı, şirketlerin borç yapıları ve kurumsal yönetimleri üzerinde reformlar yapıldı, bazı chaebollar tasfiye edildi veya küçültüldü. Fakat dönüşümün önemli bölümü işgücü piyasasında da hissedildi. Esnek çalışma biçimleri yaygınlaştı, iş güvencesi zayıfladı ve düzensiz istihdam daha görünür hâle geldi.

Böylece Kore kalkınmasının ikinci büyük emek paradoksu ortaya çıktı. İlk dönemde işçiden ülkeyi kalkındırmak için fedakârlık istenmişti; ileri kapitalist dönemde ise küresel rekabeti korumak için esneklik talep edilmeye başlandı. Düşük ücretli otoriter sanayileşmenin yerini daha yüksek gelirli fakat güvencesizliğin yeni biçimlerini üreten bir ekonomi aldı. Kalkınma tamamlandığında sınıf meselesi ortadan kalkmadı; yalnızca biçim değiştirdi. Fabrika disiplininin yerini performans baskısı, geçici sözleşmeler, yoğun çalışma kültürü ve kariyer rekabeti aldı.

Güney Kore'nin toplumsal eşitsizlik meselesi de burada daha görünür hâle gelir. Kalkınmanın ilk dönemlerinde toprak reformu ve hızlı gelir artışı geniş kesimlerin yaşam standardını yükseltmişti. Fakat ekonomik güç chaebollarda yoğunlaştıkça, konut ve eğitim maliyetleri arttıkça ve emek piyasası parçalandıkça yeni eşitsizlik türleri doğdu. Büyük şirket çalışanı ile küçük işletme çalışanı, Seul'de mülk sahibi olanla olmayan, seçkin üniversite mezunu ile diğerleri arasında fırsat farkları büyüdü. Bu nedenle Kore deneyimi, kalkınmanın eşitsizliği otomatik olarak ortadan kaldırmadığını gösterir. Yoksulluk azaltılabilir; fakat refah toplumunda statü, mülkiyet ve fırsat eşitsizliği yeni biçimler kazanabilir.

Güney Kore'nin kalkınma tarihindeki en önemli sonuçlardan biri şudur: ekonomik büyüme ile insanî ilerleme aynı şey değildir. Kişi başına gelir yükselebilir, ihracat artabilir, dünya çapında şirketler kurulabilir; fakat çalışma hayatında haysiyet, siyasî özgürlük, toplumsal cinsiyet eşitliği ve fırsat adaleti aynı hızla gelişmeyebilir. Kore'nin başarısı, milyonlarca insanı mutlak yoksulluktan çıkaran olağanüstü bir üretim kapasitesi yaratmış olmasıdır. Fakat bu başarı, onu gerçekleştiren insanların ödediği bedelleri görünmez kıldığında kalkınma ideolojisine dönüşür. Gerçek kalkınma analizi, yalnızca ülkenin ne kadar zenginleştiğini değil, zenginleşirken insanına ne yaptığını da sormalıdır.

Filozof Kirpi: "Bir ülkenin büyüme rakamı yükselirken işçinin sesi kısılıyorsa, ortada kalkınma vardır; fakat adalet henüz fabrikaya girmemiştir."

7. MUCİZENİN SINIRLARI: 2026'DAN GÜNEY KORE MODELİNİN BÜYÜK OTOPSİSİ

Güney Kore'nin kalkınma serüvenine 2026'dan bakıldığında karşımızda dünya iktisat tarihinin en çarpıcı dönüşümlerinden biri durmaktadır. Savaşla yıkılmış, sermaye birikimi sınırlı, büyük ölçüde tarımsal bir

toplum; birkaç kuşak içinde çelik, gemi, otomobil, elektronik, batarya ve yarı iletken üreten yüksek gelirli bir ekonomiye dönüşmüştür. Bunu "Kore mucizesi" diye adlandırmak kolaydır; fakat mucize kelimesi açıklamadığımız şeylere verdiğimiz şiirsel isimlerden biridir. Kore'nin yükselişinde görünmez bir elden çok, son derece görünür kurumlar, planlar, krediler, fabrikalar, sınıfsal tercihler ve siyasal kararlar vardır. Toprak reformu, kitlesel eğitim, Amerikan güvenlik şemsiyesi, dış finansman, kalkınmacı bürokrasi, yönlendirilmiş kredi, ihracat disiplini, chaebol yapılanması, teknolojik öğrenme ve olağanüstü çalışma temposu birbirine bağlanmıştır. Modelin sırrı unsurların herhangi birinde değil, bunları aynı tarihî istikamete sokabilmesindedir.

2026 Kore'si hâlâ bu tarihî mimarinin gücünü taşımaktadır. OECD'nin Haziran 2026 değerlendirmesine göre ekonomik büyümenin 2025'teki yüzde 1 düzeyinden 2026'da yüzde 2,6'ya yükselmesi beklenmektedir; toparlanmanın başlıca motorlarından biri ileri teknoloji ve özellikle yarı iletken ihracatıdır. Yılın başında teknoloji ihracatı hem fiyat hem hacim bakımından güçlü artış göstermiş, özel yatırımları da sürüklemiştir. Bu tablo altmış yıl önce tekstil ihracatıyla döviz kazanmaya çalışan bir ülkenin vardığı noktanın büyüklüğünü gösterir. Kore artık dünya ekonomisine ucuz gömlek satan çevre ülkesi değildir; küresel dijital ekonominin çalışması için gerekli stratejik bileşenlerden bazılarını üreten merkez ülkelerden biridir. Yarı iletken tedarik zincirindeki ağırlığı, ekonomik olduğu kadar jeopolitik bir güç unsurudur.

Fakat geçmişin başarı mekanizması geleceğin başarı garantisi değildir. Kore modelinin temel yakıtlarından biri uzun süre genç, eğitilmiş ve büyüyen işgücüyü. Şimdi bu demografik zemin çözülmektedir. 2025'te toplam doğurganlık hızının 0,75'ten 0,80'e yükselmesi ve doğum sayısının yüzde 6,8 artarak yaklaşık 254.500'e ulaşması olumlu bir kıpırdanma olsa da nüfusun kendisini yenileme düzeyinin çok uzağındadır. Birkaç yıllık artış, yapısal demografi krizinin bittiği anlamına gelmez. Kore artık kalkınmasının ilk dönemindeki "çok insan, az sermaye" probleminden "çok sermaye, azalan genç nüfus" problemine geçmiştir. Dün devlet iş yaratmak zorundaydı; yarın fabrikalar, hastaneler ve hizmet sektörleri çalışacak insan bulmakta zorlanacaktır. Yaşlanma emeklilik sistemini, sağlık harcamalarını, vergi tabanını ve kamu maliyesini aynı anda baskılayacaktır. OECD'nin 2026 raporlarında yaşlanmanın uzun vadeli mâlî sürdürülebilirlik üzerindeki baskısına özel vurgu yapılması tesadüf değildir.

Doğurganlık krizini yalnızca insanların çocuk istememesiyle açıklamak ise sosyal gerçekliğin üzerini örtmektir. Konut maliyetleri, iş hayatındaki yoğun rekabet, çocuk yetiştirmenin maliyeti, özel eğitim baskısı, kariyer güvencesizliği, kadınların bakım yükü ve Seul merkezli statü yarışı aile kurma kararlarını doğrudan etkiler. Kalkınma devleti sanayi tesisi kurmakta son derece başarılı olmuş, fakat ileri kapitalist toplumun gündelik hayat problemlerini aynı etkinlikle çözememiştir. İnsanlar artık devletin "daha çok çalışın" çağrısına 1970'lerin işçileri gibi cevap vermemektedir. Yeni kuşak yalnızca gelir değil, zaman, konut, güvenlik, anlam ve yaşanabilir bir hayat talep etmektedir. Burada Kore kalkınmasının en derin paradokslarından biri ortaya çıkar: Ülke gelecek için olağanüstü bir üretim kapasitesi kurmuş, fakat insanların o geleceğe çocuk getirme isteğini aynı ölçüde koruyamamıştır.

Seul merkezîleşmesi bu krizin coğrafi yüzüdür. Yüksek nitelikli işler, seçkin üniversiteler, kültürel imkânlar, şirket merkezleri ve sosyal hareketlilik kanallarının önemli bölümü başkent metropolitan bölgesinde yoğunlaşmaktadır. OECD, 2026 değerlendirmesinde genç nüfusun Seul ve bazı büyük merkezlere çekilmeye devam ettiğini, uzak bölgelerde ise nüfus azalması, işgücü açığı ve yerel ekonominin zayıflamasının birbirini beslediğini vurgulamaktadır. Bu durum kalkınmanın mekânsal başarısızlığıdır. Ülke millî ölçekte zenginleşmiş, fakat fırsat coğrafyasını yeterince dengeli dağıtamamıştır. İnsanların eğitim, iş ve statü için aynı metropolde yığılması konut fiyatlarını yükseltmekte; yükselen konut maliyetleri aile kurmayı güçleştirmekte; düşük doğurganlık ise taşra nüfusunun daha hızlı çökmesine yol açmaktadır. Ekonomik merkezîleşme böylece demografik merkezîleşmeye dönüşmektedir.

Hanehalkı borcu da refahın altında büyüyen başka bir kırılmalıdır. Kore Merkez Bankası verilerine göre 2026'nın ilk çeyreği sonunda toplam hanehalkı kredileri ve diğer tüketici kredilerinden oluşan hanehalkı kredi stoku 1.993,1 trilyon wona ulaşmıştır. Borç tek başına fakirlik göstergesi değildir; gelişmiş finans sistemlerinde yüksek borçluluk konut sahipliği ve servet birikimiyle birlikte görülebilir. Fakat konut fiyatlarıyla, gelir beklentileriyle ve gençlerin hayata başlama maliyetiyle birleştiğinde ağır bir toplumsal baskıya dönüşebilir. Kalkınma ekonomisinin ilk döneminde insanlara "tasarruf edin, üretin, ülkeyi büyütün" denilirken ileri döneminde genç haneler hayatlarına yüksek konut borçlarıyla başlayabilmektedir. Sermaye kıtlığı problemi çözülmüş, fakat hayatın maliyeti problemi ortaya çıkmıştır.

Chaebol sistemi de aynı ikili karakteri taşımaktadır. Samsung, Hyundai, LG ve SK gibi şirketler Kore'nin dünya ekonomisine giriş kapıları olmuş; ölçek, sermaye, mühendislik, marka ve Ar-Ge kapasitesi yaratmışlardır. Bu şirketleri tarih dışı bir "oligarklar grubu" gibi görmek, kalkınmadaki rollerini anlamamaktır. Fakat onları millî kahramanlara dönüştürmek de ekonomik yoğunlaşmayı gizler. Büyük şirketlerle KOBİ'ler arasındaki ücret, verimlilik, teknoloji ve işgücü kalitesi farklılıkları bugün Kore ekonomisinin temel meseleleri arasındadır. Bir zamanlar dünya pazarında ölçek kazanmak için gerekli olan yoğunlaşma, artık yenilikçi küçük işletmelerin büyümesini ve ekonomik gücün daha geniş dağılımını zorlaştırabilir. Kalkınma modelinin motoru, belirli şartlarda modelin ağırlık merkezine dönüşmüştür.

Benzer bir sorun eğitimde görülür. Kore'nin insan sermayesine yaptığı yatırım tarihî başarısının temelidir; fakat 2026 OECD değerlendirmesi yetişkin becerilerinin bazı alanlarda OECD ortalamasının altında kaldığını ve yaşla birlikte hızla gerilediğini belirtmektedir. Bu şaşırtıcı görünen sonuç, diploma ile sürekli öğrenmenin aynı şey olmadığını gösterir. Sınav başarısına olağanüstü kaynak harcayan bir toplum, yetişkinlerin değişen teknolojiye uyum sağlayacak becerilerini sürekli yenileyemeyebilir. Yapay zekâ, robotik ve dijitalleşmenin çalışma hayatını dönüştürdüğü bir dönemde Kore'nin yeni eğitim problemi okullaşma değil, yaşam boyu öğrenmedir. Geçmişte "daha fazla okul" kalkınmanın cevabıydı; gelecekte "daha farklı öğrenme" gerekebilir.

Güney Kore modelinin başka ülkelere aktarılması meselesinde ise en büyük hata, tarihî yöntemi reçeteye çevirmektir. Kore'nin yaptığı her şeyi bugün başka bir ülkenin tekrarlaması mümkün değildir. Soğuk Savaş'ın jeopolitiği, Amerikan pazarına erişim, o dönemin küresel ticaret rejimi, düşük ücret avantajı ve teknolojik giriş bariyerleri aynı değildir. Bir ülke bugün Samsung yaratmak amacıyla birkaç aile şirketine sınırsız kredi dağıtırsa büyük ihtimalle Samsung değil, siyasî bağlantılı borç imparatorlukları üretir. Kore'den alınması gereken şey kurumların kopyası değil, kalkınma mantığıdır: devlet kapasitesi kurmak, kaynakları üretken alanlara yönlendirmek, desteği performansa bağlamak, insan sermayesine yatırım yapmak, teknolojiyi öğrenmek, ihracatla rekabet etmek ve ekonomi olgunlaştıkça eski politikaları değiştirebilmek.

Bütün otopsinin sonunda Güney Kore'nin başarısını tek cümleyle açıklamak gerekirse, mesele "devlet mi piyasa mı?" ikiliğinde değildir. Güney Kore, güçlü devlet ile rekabetçi piyasanın, millî strateji ile küresel ticaretin, özel sermaye ile kamu yönlendirmesinin birbirlerini belirli dönemlerde tamamlayabileceğini göstermiştir. Fakat aynı deneyim daha sert bir hakikati de gösterir: kalkınma tamamlanmış bir durum değildir. Dün yoksulluğu çözen model bugün eşitsizlik, demografi, konut, bölgesel yoğunlaşma ve yaşam kalitesi sorunları üretebilir. Başarılı kalkınma modeli, geçmişte işe yarayan yöntemi sonsuza kadar koruyan model değil; kendi başarısının doğurduğu problemleri teşhis edip kendisini yeniden kurabilen modeldir.

Güney Kore artık "nasıl zengin olunur?" sorusunun laboratuvarı olmaktan çıkıp daha zor bir sorunun karşısındadır: **Zenginlik nasıl yaşanabilir bir topluma dönüştürülür?** Yarı iletken üretmek mühendislik meselesidir; insanların çocuk sahibi olmaktan, taşrada yaşamaktan, küçük şirkette çalışmaktan veya gelecek kurmaktan korkmadığı bir düzen yaratmak ise daha karmaşık bir medeniyet meselesidir. Kore'nin ikinci kalkınma devrimi, fabrikadan çok hayatın kendisinde gerçekleşmek zorundadır.

Filozof Kirpi: "Bir ülkenin kalkınmış olup olmadığını fabrikalarının ne ürettiği değil, yurttaşlarının gelecekte korkmadan nasıl bir hayat kurabildiği gösterir."